

MAGYAR KÓDEX-CSALÁDOK.

(Harmadik közlemény.)

5. Bencés és prémontrei kódexek.

Ez a két csoport összekapcsolódik, mert a legrégebb bibliafordításnak egyaránt vitatják prémontrei és bencés eredetét.

a) Bencés kódexek.

A középkori magyar irodalomba, a magyar nyelvű kódexek lapjaira elsőnek vonul be Sz. Benedek magyar fiainak munkássága. Így tanítja a magyar irodalomtörténetet.

1. Legrégibb magyar nyelvemlékünket, a *Haiotti Beszédet* a hozzátartozó *Könyörgéssel* egyetemben a bencéseknek köszönhetjük. Afölött napirendre térhetünk, hogy próbálták a HB.-hez fűződő temetési szertartást görög szertartásnak feltüntetni, a HB. szerzőjét pedig bazilita szerzetesnek vélték.¹

Újabbán élénken vitatott kérdés a Pray-k. és HB. termőhelye.

a) Réthei Prikkel Marián azt bizonyította, hogy a Pray-k.-et a HB.-del egyetemben a pannonhalmi anyakolostorban írták a deáki rendház és templom számára.² Zalán Menyhért szintén a kódex bencés eredetét védi.³

b) Vannak, akik azt vitatják, hogy a Pray-k. misekönyve általában legrégebbi részei nem készültek bencések vagy más szerzetesek használatára. Később került csak a misekönyv szerzetes kolostorba.

α) Karácsonyi János szerint a misekönyv a kódex legrégebbi részeivel egyetemben Székesfehérvárt készült a prépostsági egyház részére. A székesfehérvári misekönyv később a Sz. Egyedről nevezett somogyvári bencés apátságba került s ott illesztették bele többek közt a temetési szertartást s a HB.-et.⁴ Karácsonyi véleménye, különösen a Somogyvárra vonatkozó rész, heves ellenmondásra talált.⁵

Karácsonyi véleménye szerint Somogyvárott, a cluny-i szabályokat követő francia bencések kolostorában íródott a Pray-k. naptára, a francia szentek

¹ Századok 1926. 504. l. — M. Könyvszemle 1926. 278. l.

² Réthei Prikkel Marián: *A Pray-codex*. Bpest 1903.

³ M. Könyvszemle 1926. 246 skv. l., 1927. 44 sk. l.

⁴ M. Nyelv. 1925. 221 sk. l.

⁵ M. Könyvszemle 1926. 276. l., 1927. 67. sk. l. — Gálos i. m. 29. l.

miseformulája s a temetési szertartás. A HB.-et valamelyik szomszédos bencés apátságban írták bele a kézíratos könyvbé a somogyvári szerzetesek használatára. Bizonyosságul hivatkozik Sz. Majolus és Sz. Egyed rubrumos ünnepére s a francia cluny-i bencésektől különösen tisztelt szentek miseformuláira.

Ám sem a naptár, sem a francia szentek miséi nem bizonyítanak Karácsonyi mellett. Clunyben szentekként tisztelték a kolostor hat első apátját. Ezek időrendben: B. Berno, B. Aymard, Sz. Oddo, Sz. Majolus, Sz. Odilo és Sz. Hugo. Sz. Oddo volt a rendi reform megvalósítója, a cluny-i kongregáció megalapítója, őt atyjukként tisztelték s nevét mindennapos imádságaik közé is belefoglalták.¹ A naptár és misekönyv csupán Sz. Majolust említi s a naptárban ez is csak utólagos beírás. Ha valóban a cluny-i reformot követő szerzetes kolostorban készül a naptár, aligha hiányoznék belőle Sz. Oddónak, Odilónak s más, Clunyben különösen tisztelt szenteknek neve, kiknek ereklyéit is őrizték ott.²

Az utólagosan bejegyzett miseformulák között néhány francia szentnek nevét emeli ki Karácsonyi, mint akiket a cluny-i bencések különösen tiszteltek. Áll ez Majolus, Germanus és Quintinus szentekről, de a többi szentnek tiszteletét a cluny-i szokások sem emelik ki különösebben.³ A miseformulák sem vallanak cluny-i sajtásra.

A Pray-k. második része, az ordinárium nem készülhetett Somogyvárott s a HB.-et sem írhatták a somogyvári bencések használatára.

β) Ernyei József véleménye szerint a Pray-k. misekönyve a veszprémi Boldogasszony-templom használatára készült.⁴ Később jutott azután szerzetesek kezére. A temetési szertartás s a HB. szerzetes eredetét Ernyei sem tagadja.

A Pray-k. s a HB. keletkezéséről, termőhelyéről még nem mondták ki az utolsó szót.

2. Legújabbán Gálos Rezső a legrégebb magyar bibliafordítás, az ú. n. kódex-biblia bencés eredetét vitatja.⁵ Az ő

¹ A cluny-i suffragiumok, a közös zsolozsmában szinte mindennapos imádságok között van egy együttes könyörgés Sz. Oddo, Majolus és Odilo apátokhoz. (D'Achery, Lucas: *Spicilegium*. Paris 1723. I. k. 647.) Ennyire kiemelkedett Clunyben e szent apátok tisztelete.

² Sz. Odilo, Sz. Hugo, Sz. Majolus és Sz. Oddo napja még az 1884. évi állapot szerint is duplex ünnep volt több bencés kongregációban. (Stud. aus d. Ben. Ord. V. évf. II. k. 165. l.) — Clunyben tisztelték többek közt Sz. Consortia szűz, Sz. Fortunatus és János vértanuk ereklyéit. Cluny-i translációk is hiányoznak a naptárban.

³ D'Achery i. m. I. 649. l. — Karácsonyi különösen arra alapítja nézetét, hogy a Pray-k. naptára és misekönyvének függeléke olyan franciaországi szenteket vett föl, kiket abban az időben nálunk még nem tiszteltek. Ámde a naptárban jóval gyakoribb a német bencés szentek, mint a franciaországiak emlékezete. Szintén előfordul heune kevésbé ismert németországi bencés-szentek neve, kiket egyéb középkori naptárunk abban az időben még nem, vagy egyáltalában nem említ.

⁴ M. Könyvszemle 1927. 78. l.

⁵ Gálos Rezső: *Legrégibb bibliafordításunk*. Bpest 1926. (Irodört. füzetek. 9. sz.)

megállapítása szerint természetesen bencés liturgikus könyvek azok a kódexek is, melyek a bibliafordítás szövegét megőrizték. Bencés jellegű tehát — véleménye szerint — a *Bécsi*, *Müncheni* és *Apor-k.* is. A két előbbinél természetesen úgy értendő a dolog, hogy bencés szerzetes volt a kódex-biblia fordítója. A fordítás másolatai, legalább is a Münch.-k. már nem bencés kéztől erednek.

A bibliafordítás bencés eredetének kérdésére alább még részletesen rátérek.

3. Az *Apor-k.*-nek van egy fejezete, mely a kétségtelenül prémontrei eredetű *Lányi-k.* hasonló fejezetével feltűnően egyezik, s így abban prémontrei szertartást kell látnunk.¹ Gálos úgy véli, hogy az *Ap.-k.* beköttetése előtt, utolsó használati helyén, prémontrei apácák birtokába került. Itt azután közbeékeltek ezt a prémontrei eredetű fejezetet az eredetileg bencés jellegű zoltáros könyv lapjai közé. Vagyis más szóval a kódex zöme bencés eredetű.² E föltevessel azonban még nincs a kérdés érdemileg elintézve.

Kérdés, vajon az *Ap.-k. Psalteriuma* valóban bencés jellegű-e. Mindenekelőtt ezt kell eldönteni — s ennek a kérdésnek kibogozását nélkülözzük Gálos fejtegetéseiben.

Kódexeinkben négy magyar *Psalterium*, vagyis breviáriumi zoltárfordítás van. Ezek az *Apor* és *Döbrentei-k.*, továbbá a *Keszthelyi* és *Kulcsár-k.* Abban megegyeznek, hogy mindegyik a *Breviarium Romanum* szerint igazodik, de egyikük-másikuk között szorosabb kapcsolat is van. Ezek a magyar zoltároskönyvek két típusra különülnek el. Egyikhez tartozik az *Ap.* és *Döbr.-k.*, a másikhoz a *Keszt.* és *Kulcs.-k.* Mind a két típus — mint már említettem — a *Breviarium Romanum* beosztását követi, míg a bencés, ciszterci, kamalduli és kartauzi zsolozsmás könyv a *Breviarium Monasticum* szerint igazodik, vagyis lényegesen eltér a többi szerzetesrend breviáriumától.

a) Az *Ap.-k.* zoltárfordítása kevés támasztópontot nyújt a kódex jellegének meghatározására, a zoltároknak a hét egyes napjaira való beosztását csak elvétele jelzi. Am ez az egynéhány jelzés is elegendő annak megállapítására, hogy ez a zoltároskönyv nem a bencés breviárium beosztását követi.

Az *Ap.-k.* utalásai: 1. *Ps.* 68. *Saluum me fac.* Ez az ötödik vigázat. (17 Nytár VIII. 168.) A *Br R*-ban: *Feria V. ad matutinum*, vagyis a csütörtöki matutinumnak kezdő zoltára. A *Br M*-ban (bencés, ciszterci, kartauzi breviárium) a 68. zoltár a szerdai matutinumra van beosztva s ott sem az egész napnak kezdő zoltára. Helye és rendeltetése a bencés breviáriumban:

¹ T 27. l.

² Gálos i. m. 15—16.

Feria IV. in secundo nocturno (1. zsolt.) — 2. Ps. 97. Cantate Domino canticum novum. Ez az heted ey vigázat (58 Nytár VIII. 191.) A *Br R* jelzése: Sabbato ad matutinum. V. i. ez a szombati matutinum kezdő zsoltára. Ellenben a bencés breviáriumban (*Br M*) a 97. zsoltár a pénteki második nocturnusnak 3. zsoltára. (Feria VI. In II. nocturno.) — 3. Ps. 109. Dixit Dominus Domino meo. Ez az nolezad eyi vigázat. (83 Nytár VIII. 203.) Ez a zsoltár minden breviáriumban a vasárnapi vespera (Dominicis diebus ad vespas) kezdő zsoltára. Itt tehát nincs különbség a *Br R* és *Br M* között.

Ez a néhány szemelvény is feltűnteti már, hogy a zsoltárok beosztásában nagy eltérés van a *Breviarium Romanum* és a *Breviarium Monasticum* között. A római breviáriumot követik többek közt a domonkosok, ferencesek, pálosok, prémontreiek s a világi egyházmegyék (pl. esztergomi egyház), a *Breviarium Monasticum* szerint igazodnak a bencések, ciszterciek, kamalduliak és kartauziak.

Az Ap.-k. zsoltárbeosztása eltér a bencés breviárium beosztásától, de megfelel a prémontrei breviáriumnak.

b) Legföljebb egyetlenegy bencés sajátsgot lehetne fölfedezni vagy vitatni a zsoltároskönyvben. S ez a 118. zsoltár részeinek számozása.

Sz Benedek szerzetes szabályai szerint a *Beati immaculati* kezdetű zsoltárt 8 versből álló szakaszokra, vagyis 22 fejezetre osztják s az egyes fejezeteket a héber betűsor, v. i. ABC szerint számozzák.¹ (Ez a héber betűs számozás azonban nincs föltűntetve minden bencés breviáriumban, viszont megvan nem bencés psaltériumokban is.² A szerzetes breviáriumok közül megvan ez a számozás a ciszterci breviáriumban s egyes prémontrei breviáriumokban, pl. a prága-strahovi prépostság breviáriumában: *Breviarium Canonicorum regularium Secundum ordinarium Capituli de Syon*. Schoenhoven 1499.) A négy első fejezet (alephtől daleshig) a primára jut, a többi (hetől tauig) a harmad, hatod és kilenced órára, még pedig akként, hogy 3—3 fejezet esik egy-egy imaórára.

Az Ap.-k. megtartja a héber betűsorról való számozást, de már az egyes részeknek liturgikus jelentősége s az egyes imaórákra való elosztása egészen más a kódexben, mint a bencés breviáriumban. Az Ap.-k. 2—2 fejezetet összevon egy zsoltárrá s azokat külön számozza is, jelezve egyúttal az egyes zsoltárok latin kezdőszavait. Így lesz a kódex beosztása szerint a 118. zsoltárból 11 zsoltár, míg a bencés breviárium ugyanezt a zsoltárt 22 kisebb fejezetre taglalja.

¹ Ambrosius Pannonius: *Diurnale monasticum*. Velence 1515. Fol. 82. l. hivatkozik rá.

² Pl. *Psalterium b. Brunonis*. Nürnberg 1494. A würzburgi püspök zsoltároskönyvével sok egyezést mutat a kalocsai főszékesegyházi könyvtárnak egy németországi származású, XV. századbéli kéziratos *Psalteriuma*. Ebben is megvan a héber betűs számozás.

Az Ap.-k. sokszor olyan kisebb egységeket von össze egy zsolttárrá, melyek a bencés breviáriumban egyenként a hétnek más napjára vagy a napnak más imaórájára valók. Csak néhány példával akarom ezt megvilágítani.

A bencés breviárium beosztása szerint: Cap. 7. Zain. Memor esto verbi tui — a vasárnapi tertia utolsó zoltára. Cap. 8. Heth. Portio mea, Domine — vasárnapi sexta első zoltára. (A *Br. R.*-ban a kettő együtt a tertia második zoltára. Ap.-k.-ben a két részlet a 121. zs.) Cap. 13. Mem. Quomodo dilexi — vasárnapi nona utolsó zoltára. Cap. 14. Nun. Lucerna pedibus meis — hétfői tertia első zoltára. (A *Br. R.*-ban a kettő együttvéve a sexta második zoltára. Az Ap.-k. is összevonja és 124. zoltárnak számozza.) Cap. 19. Coph. Clamavi in toto corde — hétfői sexta utolsó zoltára. Cap. 20. Res. Vide humilitatem — hétfői nona első zoltára. (A *Br. R.*-ban a két szakasz együtt a nona második zoltára. Az Ap.-k.-ben a két fejezet együttvéve a 127. zoltár.)

Az Ap.-k. a 118. zoltár taglalásában sem követi a *Breviarium Monasticumot*, hanem a *Breviarium Romanumot*. Beosztása egyben megfelel a prémontrei breviáriumnak. A prágastrahovi prémontrei monostor breviáriuma még a héber betűs számozásban is fődözetet nyújt az Ap.-k szövegéhez.

Az Ap.-k. zoltároskönyve már eredetileg sem készülhetett bencés apácák részére, mert ha bencés apácáknak szánják, akkor a bencés breviáriumot követné a zoltárfordítás. Nincs tehát okunk rá, hogy ne tartsuk prémontrei jellegűnek az Ap.-k. teljes kéziratát. Gálos föltevését nem fogadhatjuk el.

Az Ap.-k. szorosan összefügg a Döbr.-k.-szel s ezt a kapcsolatot is figyelembe kell vennünk. A Döbr.-k. zoltáros könyvének beosztása szintén teljesen eltér a bencés breviáriumtól, de megfelel a prémontrei breviáriumnak.

Az én megállapításom szerint a magyar zoltároskönyvek közül az Ap. és Döbr.-k. a prémontrei breviáriumnak felel meg, a Keszth. és Kulcs.-k. pedig a ferences breviáriummal egyezik.

Az Ap.-k. nem bencés breviárium, nem is lehet bencés eredetű. Hogy apácák részére készült, az kétségtelen. A prémontrei apácák nemcsak későbbi birtokosai voltak a kódexnek, hanem már eredeti birtokosainak is azoknak kellett lenniök.

Kár, hogy nem férhettem hozzá az Ap.-k. eredeti kéziratához. Az egyes napok s imaórák kezdő zoltárait díszesebben festett kezdőbetűvel szokták jelölni és megkülönböztetni a kéziratot zoltárkönyvek.¹ A könyvdisztítés is nyújthatna támasztópontot a vitatott kérdésben.

Az összehasonlításához a következő szerzetes breviáriumokat használtam :

A) *Breviarium Monasticum*.

¹ A Nytár természetesen nem jelzi az ilyen külsőségeket. Ilyen esetben az eredeti kéziratot kell fellapoznia a kutatónak. Kíváncsok volnának, hogy az Új Nytár kiadása teljesen pontos, hű legyen s még a könyvdisztítésről is számot adjon.

1. A Br. M-nak a Sz. Benedek szabályait követő szerzetesek részére készült általános kiadásai: Velence 1617, Einsiedeln 1711 (két kötet), Velence 1720. P. aest. (kamalduli propriummal.)

2. Az általános bencés breviárium beosztását követi a montecassinói (Sz. Juszтина kongregáció) breviárium. Használt kiadások: Velence 1480. és 1595.

3. A subiacói reformot követő bencés monostorok breviáriumának zoltárbeosztása több tekintetben eltér a montecassinói s az általános bencés breviárium beosztásától. Ide tartozik a bécsi skót bencések (Ambrosius Pannonius: *Diurnale monasticum*. Velence 1515), a melki (Nürnberg 1500, két kötet) s a pannonhalmi breviárium (Velence 1519). Mind a három megvan Budapesten a M. Tud. Akadémia Ráth-könyvtárában.

4. *Breviarium Cisterciense*. Velence 1494. A ciszterci breviárium az általános bencés breviárium szerint igazodik.

5. Kartauzi breviárium: *Breviarium*. (Gergely fráter kézírása, Axpach 1452. Kalocsai főszékesegyházi könyvtárban.) Zoltárbeosztása a subiacói bencés típust követi.

B) *Breviarium Romanum*.

1. Prémontrei breviárium. A monografiámban említett kézíratos breviáriumokon kívül több nyomtatott breviáriumot is használtam: a) *Breviarium Canonorum regularium Secundum ordinariam Capituli de Syon*. Schoenhoven 1499. (Ordinariumba foglalt naptárral.) — b) *Breviarium Ordinis Praemonstratensis*. Paris 1593 (P. aest.), 1675 (P. aest.), 1698 (két kötet).

2. Domonkos-rendi breviárium. XV. századi nyomtatott breviárium (Velence é. n.) és XV. századi bajorországi kézíratos *Psalterium* (kalocsai főszékesegyházi kvtár Ms. 217.).

3. Ferences breviáriumok: *Diurnum Romanum* (secundum usum romane curie). Velence 1508. — *Diurnale secundum consuetudinem Romanae Curiae*. XV. századi olaszországi kézirat (Bpest M. Tud. Akadémia kvtára L. Cod. Kis 8-r. 10. sz.). — Temesvári Pelbárt: *Expositio Libri Psalmorum*. Hagenau 1504. (Psalterium-magyarázat. Naptár természetesen nincs hozzá.)

4. Pálos breviárium: *Breviarium ord. frum eremitarum s. Pauli pr. eremite*. (Velence 1540.)

A fölhasznált breviáriumok közül ezúttal csak azokat jelzem, melyekben egyházi naptár is van.

4. Szóba kerülhet még a *Gyöngyösi-k.* esetleges bencés eredete. Imádságai között van egy bencés liturgikus imádság: az őrangyalhoz intézett hitvallás. Viszont egyik fejezete (*Sz. Brigitta 15 imádsága*) szoros nyelvi kapcsolatban van a prémontrei eredetű Pozsonyi-k. szövegével.²

5. Tévesen szóba került a *Tihanyi-k.* bencés eredete is.

Jalsovits Alfréd úgy vélte, hogy a Tih.-k. prédikációinak szerzője Ferenc-rendi szerzetes, másolója azonban bencés volt.³ Valószínűleg azon alapul e téves vélemény, hogy a kódex utóbb bencések birtokába került.

¹ T 17 l.

² T. 53. és 29. l.

³ Jalsovits Alfréd: *A tihanyi apátság története*. Pécs, 1889. 102—103. l.

A kéziratos könyv eredetileg klarissza apácák részére készült és csupán jóval a klarissza kolostoroknak 1782-ben bekövetkezett fölösztatása után jutott ismeretlen úton és ismeretlen időben a tihanyi apátság könyvtárába. A tihanyi könyvtárnak 1831-ben készült jegyzéke nem említi a kódexet.¹ 1833-ban Jankovich Miklós indítványára már az Akadémia (Magy. Tud. Társaság) érdeklődik a tihanyi könyvtár becses kézirata iránt.²

A Tih.-k. másolója nem volt bencés szerzetes.

Kétségtelen, hogy a magyar kolostori irodalomnak időrend szerint első munkásai bencések voltak. Bencések, nevezetesen pannonhalmi bencések voltak a magyar művelődés első letéteményesei. Csakhogy a sors mostoha volt hozzájuk. Kevés az, ami ránk maradt középkori magyar irodalmi termékeikből. Bizonyára voltak magyar könyveik a somlyóvásárhelyi (1511-ig bencés apácák lakták) s az esztergomszigeti bencés apácakolostoroknak is. Hová lettek e könyvek, ezidőszerint nem tudjuk.

b) Bencés eredetű-e legrégibb bibliafordításunk?

A kódex-bibliát eleinte ferences biblia néven emlegették, később pedig Tamás és Bálint huszita bibliafordításának tartották. Többen síkra szálltak a biblia katolikus jellege mellett. Újabban e sorok írója a bibliafordítás prémontrei jellegét, Gálos Rezső pedig bencés jellegét vitatja.

A kérdésnek sarkpontja a *Müncheni-k.* elején lévő egyházi naptár, melynek szövege szintén a bibliafordítótól származik. Katolikus egyházi naptár ez, milyen a misekönyv, breviarium s más szertartáskönyvek elején szokott lenni. Huszita jellegű nem lehet, mert az ünnepek s az egyházi böjt rendje merőben ellenkezik a husziták szokásaival és tanaival.

Gálos arra a megállapításra jut, hogy a *Münc-k.* naptára bencés naptár s magát a bibliát is bencések fordították. A naptár s a bibliafordítás a pannonhalmi monostorban készült. Ezt a véleményét főleg Pannonhalmán őrzött középkori egyházi naptárakra alapítja Gálos.

Zalán Menyhért bencés kutató megállapította, hogy a legfontosabb naptárak nem is pannonhalmi eredetűek, hanem külföldi származásúak.

A pannonhalmi pergamen misekönyv nem a XII., hanem a XIV. századból való s eredetileg a stájerországi pannonbergi vár misekönyve volt. (Magam fölvetem a kérdést, nem fér-e kétség esetleg a misekönyv bencés eredetéhez is.) A pannonhalmi XV. századbéli imádságos könyv és naptára sem hazai eredetű.

Ennek alapján mondja ki Zalán, hogy a *Münc-k.* naptárának s a bibliafordításnak pannonhalmi eredetét nem siker

¹ *A pannonhalmi Sz. Benedek-rend története.* XI. k. 680—681. l.

² Fügylő (Abafi). I. k. 380. l. és Jalsovits i. m. 101. l.

rült bebizonyítania Gálosnak.¹ Hozzáteszem, azok a naptári adatok (Sz. Márton. Sz. Imre ünnepei), amelyeket pannonhalmi sajtáságnak vél Gálos, ugyanúgy megvannak más középkori hazai naptárakban (pl. prémontrei naptárak, esztergomi egyház naptára stb.), sőt részben külföldi naptárakban (pl. alább szóba kerülő rebdorfi naptár) is.

A bibliafordítás bencés eredetét a Münch-k. naptárára alapítja Gálos. Bencés ünnepeket s bencés sajtáságokat sorol föl s ezekkel bizonyítgatja a naptár bencés jellegét. Az egyezések első pillanatra mindenesetre tetszetősek s gondolkodóba ejtik az embert, de még behatóbb vizsgálatot igényelnek.

Meggyőzők-e vajon Gálos érvei? Sok nehézséget, sok ellenvetést lehet fölhozni Gálos megállapításával szemben.

1. Föltűnő dolog, hogy a Gálos fölsorakoztatta bencés sajtáságok csekély kivétellel megtalálhatók a hazai prémontrei naptárakban. S amelyik bencés szentnek nincs emlékezete a prémontrei naptárakban, az a legtöbb bencés naptárban is hiányzik. Viszont akad a prémontrei naptárakban olyan bencés szentek neve is, amelyet hiába keresünk a Münch-k. naptárában.

A Münch-k. naptárában Gálos által kimutatott bencés sajtáságok közül csupán következő adatok hiányoznak a hazai prémontrei naptárakban: a) Máj. 11. (helyesen máj. 9.) Sz. András translációja. (Máj. 9-re esik Sz. Miklós translációja is s ezt említik a prémontrei naptárak. De előfordul a schönaui bencés apácák XII. századi nekrológiájában is, még pedig vörös betűvel írva.²) Egyébként Burgundia és Skótország pártfogójuk gyanánt tisztelik Sz. András apostolt s ereklyéit is őrzik ott. Translációja benne van sok naptárban, nemcsak a bencéseknél. — b) Máj. 26. Ágoston püspök. (Rubrumos ünnep.) — c) Szept. 6. Magnus cf. (Sz. Magnus kétszer is előfordul e naptárban.) — d) Okt. 11. Edelburzius szüz. — e) Dec. 19. Unubalt gyóntó. — Ezek közül Sz. Magnus megvan külföldi prémontrei breviáriumban s a windbergi prémontrei kolostor *Legendarium*ában.³ Sz. Magnus neve egyébként előfordul a legtöbb hazai naptárban is.⁴

Ezek a — Gálos megállapítása szerint — sajátosan bencés adatok általában hiányoznak a legtöbb bencés naptárban.⁵ Átvizsgáltam körülbelül

¹ Pannonhalmi Szemle. 1926. 264.

² Studien aus d. Benedictiner Or. en. IV. évf. I. k. 364. l.

³ Analecta Bollandiana. XVII. 116. l.

⁴ Knauz Nándor: *Kortan*. Bpest, 1876. 211. l.

⁵ Bencés naptárak s egyéb régi egyházi naptárak könnyen hozzáférhető gyűjteményes kiadásai: Althanus, *Friedericus: De calendariis*. Velence 1753. — D'Achery, Lucas: *Spicilegium*. Paris 1723. T. II. — Gerbert, Martinus: *Monumenta veteris liturgiae Alamannicae*. Sankt Bla-ien. 1777. P. I. (T. IV.) — Martene—Durand: *Thesaurus novus anecdotorum*. Paris 1717. T. III., V. — Migne: *Patrologia Latina*. T. 110, 138. — Zaccaria: *Anecdotorum medii aevi*. Turin 1754. — Analecta Bollandiana I—II., XVII., XXVII., XXIX. és XXXII. k. — Studien aus dem Benedictiner Orden c. folyóirat I—IV. s más évfolyamai. — Ezek mellett más munkákat is használtam az összehasonlításnál, kéziratokat is.

30 különböző időből és különböző országból származó, kétségtelenül bencés eredetű középkori naptárt, martirológiomot, nekrológiomot és legendariumot s az eredmény meglepő. Edelburgius szűz napja egyetlenegy bencés naptárban vagy martirológiumban sem fordul elő, a Pray-k. naptárában sem. (Csupán Molanus akadt rá valami más régi martirológiumban.¹) Sz. András translatióját vagy emlékezetét csak két helyütt találtam. Dec. 19-én Sz. Wunebald (Unubalt) csupán három bencés naptárban fordul elő. Sz. Ágoston angol püspök és Sz. Magnus ünnepe nyolcszor-kilencszer fordul elő.

Van több bencés naptár is, amelyekben a szóbanforgó öt bencés szent közül egyikről sem esik említés. Ilyen pl. a kismáriacelli (Klein Mariazell) XIV. századi nekrológium s a Fleury-sur-Loire kolostor régi naptára, mely eredetileg egy másik francia bencés kolostor, Saint-Germain d' Auxerre használatára készült.² A schönauai bencés apácák XII. századi nekrológiumában meg 1462. évi naptárában s néhány egyéb bencés naptárban pl. egyedül Sz. Magnus fordul elő.³

Íme, a sajátosan bencés adatoknak tartott naptári elemek csak elvétve találhatók meg bencés naptárakban. Viszont előfordulnak más szerzetes rendek s különböző országok egyházmegyéinek naptárában. Épezért nem is lehetnek egymagukban kétségtelen meghatározó jegyei legrégibb magyar naptárunk bencés jellegének.

Van a Münch-k. naptárában még több olyan bencés sajátosság is, mire nem hivatkozik Gálos. Jó magam 10 ilyen bencés szentet számoltam meg. (Pl. május havában: 5-én Gothard püspök, 20-án Basileus — latin néven Basilea v. Basilissa — szűz.) Am ezek a bencés szentek mind előfordulnak prémontrai naptárakban is.

A Gálos tanulmányában kimutatott bencés sajátosságok közül legfeltűnőbb: X. 11. Edelburgius szűz. E napon van a bencéseknél Ethelburga barkingi apátnő emlékezete.⁴ Inkább csak az angol kolostorokban tisztelték, még a bécsi skót bencések naptára sem jelzi.⁵ Hazai naptárak közül egyedül a biblia naptára említi. (A prémontrai szertartáskönyvekben Sz. Ágoston translatiója esik okt. 11-re.) Mindenesetre szembeötlő, hogy a naptárba belekerült egy még a külföldi bencéseknél is meglehetősen ismeretlen bencés szentnek a neve. Am az ilyesmi nem egyedül álló dolog hazai naptárakban.

Knauz megállapítása szerint Suitbertus vagy Siviardus egyedül a nála 7. számmal jelzett naptárban fordul elő, Jodocus hitvalló (VI. 11 és translatiója VII. 25-én) csupán a 9. naptárban, Wilfridus püspök meg csak az 5.

¹ Molanus, Joannes: *Usuardi Martyrologium*. Löwen 1573. 171. l.

² Stud. aus d. Ben. Ord. I. évf. és II. évf. I. k. — Migne: P. L. 138. k. 1185. (Kalendarium Floriacense. Kiadta Martene is *Ampl. Collect.* VI. k. 649. l.)

³ Stud. aus d. Ben. Ord. IV. évf. I. k. 357. l. — Roth: *Die Visionen der hl. Elisabeth von Schönau*. Brunn 1884. 164. l.

⁴ Stadler—Ginal: *Heiligen-Lexikon*. Augsburg II. k. 94. l.

⁵ *Acta Sanctorum*. Oct. T. V. 648. l.

naptárban.¹³ Ám egyik naptár sem bencés naptár, pedig szintén olyan bencés szentnek napját jelzik, mely az összes hazai naptárak közül csak náluk van meg.

2. Ha valamelyik régi egyházi naptárban föltűnő számban vannak is képviselve bencés szentek, ez a tény nem jelenti okvetlenül azt, hogy az illető naptár is bencés eredetű. Bizonyosságul hivatkozhatom két középkori naptárra.

a) Bajorországi naptár. A Magy. Tud. Akadémia könyvtárának van egy XV. századi kéziratos naptára a C. lat. Fol. 1b jelzésű perikópa-gyűjtemény elején. A kézirat egy bajorországi kolostor használatára készült; olyan kolostor számára, ahol Sz. Ágoston szabályai szerint éltek és szept. 25-én ünnepelték a kolostor védőszentjét (dedicacio monasterij). Egyes helyi jellegű ünnepek arra vallanak, hogy az illető kolostor a passauai egyházmegye területén volt. Bencés eredetű nem lehet a kézirat. Ezt eléggé elárulják Sz. Benedeknek fekete betűvel jelzett ünnepei. (III. 21. kilenclecks, VII. 11. háromlecks feria. Ellenben Sz. Ágoston ünnepe oktavás s translatiója is duplex ünnep.)

Ebben a naptárban 34 bencés szentet számoltam meg; közülök 15 világosan föl van tüntetve a Münch-k. naptárában is. Azonfölül is akad még bencés sajtáság a bajor naptárban.

b) Rebdorfi naptár. Ezt a naptárt az Ágoston-rendi kanonokok rebdorfi monostorában, az eichstätti püspökség területén 1391-ben fejezték be.¹⁴ Ebben még több a bencés szent, mint az akadémiai kéziratos naptárban.

Vagy 46 bencés szentnek a neve található meg az elején csonka naptárban. A Münch-k. naptárhoz viszonyítva csupán három bencés sajtáság hiányzik benne: V. 6. Gothard püspök. — V. 9. Sz. András translatiója. — X. 11. Edelburgius szüz. Viszont van benne 19 olyan bencés szent, melynek a biblia naptárában nincs emlékezete.

Az összehasonlítás eredménye nagyon tanulságos. A rebdorfi Ágoston-rendi kanonokok naptára egymaga majdnem teljesebb fődözetet nyújt a Münch-k. bencés sajtáságaihoz, mint vagy 30 bencés naptár együttvéve. Ezek a bajorországi szerzetes naptárak egyúttal azt is mutatják, hogy a biblia naptárának sok egyező vonása van németországi, különösen bajorországi naptárakkal.

A kutató nem lehet eléggé óvatos a naptárak jellegének meghatározásában, ha nem akar téves vágányra jutni.

3. A bencés rend tagjai voltak a tengermenti nyugati országok kereszténységre térítői. Az egyház által szentté avatott térítőket, amerre csak megfordultak apostoli útjukban, ország-szerzte tisztelik, mint az illető nemzet apostolait.

Igy pl. Sz. Walburga testvérei, Sz. Willibald és Wunebald, a királyi családból származó bencés apostolok, Willibrorddal s más térítőkkel egyetemben Angliából mentek át Friziába, keleti frank földre s a szomszédos országokba téríteni. Roko-

¹³ Knauz i. m. 273, 203. és 288. l.

¹⁴ Kiadva Anal. Bolland. XVII. 393. és 401. l.

nuknak, Sz. Bonifácnak, Németország apostolának, meghívására a németek közé is elmentek az evangéliumot hirdetni. Együttal a benoés rendnek is ők voltak a terjesztői.

Az utrechti egyházmegye első püspökét tiszteli Sz. Willibrordban.¹ Sz. Willibold Eichstättnek volt első püspöke. Wunebald volt a heidenheimi bencés kolostor alapítója és első apátja, Walburga pedig első apátnője. A bencés rend kebelében a heidenheimi kolostorból indult ki tiszteletük. Amerre megfordultak térítő útjukban, mindenütt tisztelik őket s néhol ereklyéiket is őrzik. A mai Belgium, Franciaország, Hollandia és Németország régi egyházi naptárai több ünnepüket is föltüntetik.²

Ezek a szent püspökök és szerzetes térítők nem annyira mint bencés szentek, hanem mint az illető nemzetek apostolai, mint nemzeti szentek kerültek bele különböző országok egyházmegyéinek s különböző szerzetesrendeknek naptárába. Ugyanezt mondhatjuk pl. Sz. Ágoston angol püspökről s más bencés szentekről. Így megértjük, hogy pl. a hazai prémontrei és pálos naptárakba is belekerült nem egy bencés szentnek neve. A rebdorfi Ágoston-rendi kanonokok naptára s más eichstätti egyházmegyei naptárak jobban kiemelik Sz. Willibrord és társainak ünnepeit, mint bármelyik bencés naptár.³

Magyarországba is eljutott e szentek emlékezete. Sz. Wunelbald neve csupán a Pray és Münch-k. naptárában fordul elő, Sz. Walburga, Willibald és Willibrord neve azonban elég sűrűn található különféle hazai régi naptárakban.⁴

Nálunk is, másuit is bencések voltak az első térítők, a kereszténység úttörői. Tőlük származnak valószínűleg az első katolikus naptárak is hazánkban. A naptárkészítő bencések mindenesetre bevették az akkor tisztelt bencés szentek nevét is. Így is terjedhetett a bencés szentek emlékezete.

4. Sajátságos, hogy a Münch-k. naptára nem egyszerűen a sajátosan bencés adatoknál mutat bizonytalanságot, ingadozást. Íme néhány példa:

a) Sz. Desiderius vienne-i püspököt tisztelik febr. 11-én meg máj. 23-án is. A Münch-k. naptára fölveszi II. 11-re és V. 23-ra is; de előfordul II. 15-én is, amely napon sehol máshol nem említik. — b) Sz. Magnus is kétszer egymásután fordul elő a kódexben: IX. 6-án Magnus confessor, IX. 7-én Magnus gonto. A bencések IX. 6-án ülik meg Sz. Magnus apát ünne-

¹ Molanus, Joannes: *Indiculus sanctorum Belgii*. Löwen 1573. 82^a és a naptári rész. — Miraeus, Aubertus: *Fasti Belgici et Burgundici*. Brüsszel 1622. 217, 375, 635 és 746. l. — *Batavia sacra*. Brüsszel 1714. l. k.

² Stadler—Ginal i. m. V. k. — Wetzter—Welte: *Kirchenlexikon* XII. k. — *Psalterium (Lateinisch Psalter.)* Basel, 1503. — *Missal oder Messpuech*. München 1526. (Két utóbbi munka naptári része.)

³ Eichstätti naptárak kiadva: Anal. Bolland. XVII. 393. l.

⁴ Knauz i. m. 288—289. l.

pét. A Münch-k. nem mondja apátnak, hanem hitvallónak. — c) Gálos a bencés sajtások között említi Sz. András translatióját is. E translatio máj. 9-ére esik, így van a bencés naptárakban is. A Münch-k. különösképen máj. 11-ére teszi, V. 9-re pedig Olajbafőtt Sz. János ünnepét jelzi, holott az V. 6-ára esik s a naptár akkor is föltüntet, még pedig vörösbetűs ünnepnek. Máj. 9-én és 11-én elírás van a biblia naptárában. Pedig máj. 9-re esik a bencéseknél Sz. Makár apát és Sz. Gergely püspök emlékezete is. A Pray-k. naptára föl is tünteti ezeket. Megint egy bencés sajtáságnál van ilyen pontatlanság a naptárban. — d) A bencések tisztelik Sz. Maximianus hitvalló, micy-i apátot. Dec. 15-én van a napja. A Münch-k. XII. 18-án említi Maximianus gontot.

Az ilyen elírások vagy pontatlanságok felsorolását még folytathatnám. Bajos volna megállapítani, hogy ezek közül mit kell a bibliafordító s mit a másoló rovására írunk. Bencés eredetű naptártól mindenestre elvárhatnók, hogy pontos legyen a bencés sajtások jelzésében.

5. Nemcsak elhalványulnak a naptárban a bencés sajtások, de hiányzik is belőle nem egy bencés ünnep, még magyar bencés szentek napja is. (Pl. II. 24. Sz. Gellért translatiója. — VII. 16. Sz. Zoárd [András] és Benedek.)

Bencés eredetű ünnepnek tartják halottak napját is. A Clunzhez tartozó monostorokban Sz. Odilo clunz-i apát honosította meg halottak napjának (nov. 2.) ünnepét 998 táján s erről később ünnepélyes decretumot adott ki. Az Egyház is átvette és jóváhagyta a Clunzben kezdeményezett ünnepet.¹ A Pray-k. naptárában vörösbetűs ünnep halottak napja, a Münch-k. naptára nem említi e bencés eredetű ünnepet.

A Pray-k. naptárában még sok más bencés sajtás is van, ami nincs meg a biblia naptárában.²

A Pray-k. naptárában 35 olyan bencés szent vagy bencés sajtás is akad, mely nincs meg a biblia naptárában. Közülük 26 megvan egy XV. századi kézirat misekönyv (Bpest M. Nemz. Múzeum könyvtára Cod. lat. Fol. 1987.) naptárában, melyet Knauz 30. számmal jelez.³ Ezt a naptárt a Pray-k.-szel való szoros kapcsolata miatt bencés eredetűnek kell tartanunk. Nem egy bencés sajtás az összes középkori hazai naptárak közül csak a Pray-k.-ben s a 30. számú naptárban fordul elő. Ilyenek: II. 9. Alto altenmünsteri apát. — II. 27. Leander spanyol püspök. — III. 10. Attalus bobbiói apát. — V. 16. Eufemia altenmünsteri apátnő. — VI. 26. Maxentius apát. (Poitiersben tisztelték.) — X. 15. Aurelia regensburgi apáca. (Egy-két naptár X. 5-én említi.) — XI. 7. Herulanus perugiai püspök. — XII. 5. Nicetius trieri püspök.

Vannak olyan bencés sajtások is, melyek a hazai naptárak közül egyedül a Pray-k.-ben fordulnak elő. Ilyenek: Ápr. 19. IX. Leo pápa. — V. 9.

¹ Studien aus d. Bened. Ord. II. évf. II. k. 236, 247, 250 l.

² A bencés szenteknek naptár szerinti jegyzékét föltünteti Mabillon: *Acta Sanctorum Ord. S. Benedicti* az egyes kötetek (I—IX.) elején.

³ Knauz i. m. 121. l. — M. Sion VI. 889. l.

Gergely bíboros-püspök, korábbi bencés apát. — V. 13. Majolus cluny-i apát. — VI. 1. Simeon trieri szerzetes. — VI. 16. Translatio S. Quirini. (Tegernseei ünnep. A tegernseei bencés kolostor Sz. Quirin vértanu tiszteletére volt szentelve, ott őrizték a szentnek ereklyéit. Az ereklyék átvitelének napja, v. i. jún. 16-a volt a kolostor főünnepe.)⁴ — IX. 2. Nonnosus apát. (Monte de Soracte, mai néven Monte San Oreste apátja. E napon van translatiója. A freisingi székesegyházban tisztelik ereklyéit.) — X. 7. Wolfgang regensburgi püspök translatiója. — XII. 3. Solus remete. (Az egykori Noricum dunamelléki római tartományban élt.)

A 30. sz. naptárban is akad egy-két bencés sajtáság, ami egyedül e naptárban fordul elő. Ami többlet mutatkozik bencés sajtáságok dolgában e két naptárban a biblia naptárához képest, az túlnyomólag németországi bencés szentek emlékezete vagy németországi translatiók napja.

Hoffmann Edit megállapítása szerint a Pray-k. könyvdíszítésén «a XII. század közepének és végének Regensburg hatása alatt kifejlődött, rendkívül magas színvonalon álló salzburgi miniaturái éreztetik kétségtelen befolyásukat.»⁵ Németország-Bajorország felé utalnak a Pray-k. naptárának bencés sajtáságai s más sajátos vonásai is. A naptár inkább német-bajor kapcsolatot sejtet, semmint cluny-i vonatkozást.

Amint láttuk, épen bencés sajtáságok dolgában elég nagy eltérés mutatkozik a biblia naptára s a Pray-k. vagy a 30. sz. naptár között. Ez utóbbi pedig szintén a XV. századból való, akárcsak a biblia naptára.

6. Nem egy eltérés mutatkozik a bencés szokásoktól akkor is, ha összehasonlítjuk, hogy a Domonkos- és Ferenc-rendi szentek s más szerzetesrendek szentjeinek emlékezete hogyan van meg a bencés és prémontrei naptárakban s hogyan a biblia naptárában. Magam főleg az ilyfajta összehasonlításra alapítom a bibliafordítás prémontrei eredetéről vallott nézetemet.

*

Kissé hosszúra nyult fejtegetéseink főbb eredményét összefoglalva megállapítjuk: 1. Csakugyan elég szép számmal akad bencés sajtáság a biblia naptárában. Még több is, mint amit Gálos föltüntet. 2. Ám ezek a bencés szentek vagy bencés sajtáságok csekély kivétellel megvannak prémontrei naptárakban is; viszont hiányoznak nem egy bencés naptárban. Nem lehetnek tehát a naptár bencés jellegének kétségtelen meghatározó jegyei. 3. A bencés sajtáságok elhalványodnak a naptárban, nem domborodnak ki eléggé. 4. Pray-k. naptárához

⁴ Stadler—Ginal i. m. V. 13. 1. Főleg e művet s Mabiliont használtam a naptári adatok meghatározásánál. — A Münch-k. naptára jún. 16-án Quintinus mártírt emlit, ami tollhiba is lehet Quirinus helyett. Sz. Quintinus jún. 24-én van.

⁵ M. Könyvszemle. 1927. 2. l.

s más hazai naptárhoz viszonyítva nem egy bencés ünnep vagy bencés sajtóság hiányzik is a biblia naptárából.

Mindezt egybevetve kimondjuk, hogy a Gálos által nagy buzgalommal fölvonultatott érvek még nem elégségesek annak kétségtelen bizonyítására, hogy a biblia naptára s maga a bibliafordítás is bencés eredetű. Sokkal mélyebbkörű naptártörténeti összehasonlításra van szükség e kérdés megnyugtató megoldásához, mint amilyen anyag Gálosnak állt rendelkezésére.

A bibliafordítás prémontrei eredetének kérdésére alább még rátérek.

c) Prémontrei kódexek.

Magam külön tanulmányt szenteltem a prémontrei jellegű magyar kódexeknek. Tanulmányomban tüzetesebben szóltam hat prémontrei kódexről. Ezúttal röviden végezhetek velük.

Kódexeinknek prémontrei eredetű csoportja népesebb a pálos-kódexek csoportjánál. Négy kódexet tudunk kapcsolatba hozni a pálos-renddel, míg hat prémontrei kódexet vitatunk.

A prémontrei jellegű kódexek rövid áttekintése:

1. Egyetlenegy magyar kódexünk van, melynek prémontrei jellege vitán fölüll áll. Ez a *Lányi-k.* A kéziratoss könyv zöme a somlyóvásárhelyi prémontrei apácák részére készült magyar nyelvű ordinárium. Függelékül hozzájárul különféle prémontrei szertartások szövege. Egyetlen névszerint ismert írója vagy másolója, Kalmanchey László prémontrei szerzetes pap, minden valószínűség szerint szintén Somlyóvásárhelyen dolgozott 1518—1519-ben.

A *Lányi-k.*-nek, ennek a prémontrei magyar ordináriumnak a keletkezése egy rendi reformhoz kapcsolódik. A prémontrei szerzet kebelében 1503-ban általános reform indult meg. Ennek a rendi reformnak Magyarországon Fegyverneki Ferenc sági prémontrei prépost (1506—1534), a magyar prémontreiek egyetemes rendi vizitátora, volt az úttörője és 1510-től kezdve erőskezü terjesztője¹. Ő telepítette le a prémontrei apácákat Szegedről Somlyóvásárhelyre. Az általa kezdeményezett és szorgalmazott rendi reform meg is valósult e két apácakolostorban, s ennek nyoma megvan a *Lányi-k.*-ben is. A kódex szövege maga is elárulja, hogy a kódex hű akar lenni a francia eredetű szerzet prémontéi anyakolostorának szokásaihoz és szertartásaihoz. Az asztali áldás szertartását pl. így vezeti be a kódex: «Kezdetyk *Benediccio, menfe* az az aztal (értsd: asztali áldás) az my zersetwnknek ygaz modya zerent az mynt franciaba (értsd: Franciaországban) tartayak.» (Nytár VII. k.)

¹ Miraeus, (Lemire) Aubertus: *Ordinis Praemonstratensis chronicon*. Coloniae Agrippinae 1613. 206. l. — Rupp Jakab i. m. I. k. 181. l.

Már a premontrei kódexekről írt tanulmányomban kellőképen hangsúlyoztam, hogy a Lányi-k. ilyen rendi reformba kapcsolódik be.¹ Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a somlyóvásárhelyi ordinárium (vagy mai műszóval direktórium) az egység kedvéért a franciaországi Prémontre anyakolostor szokásaihoz és előírásaihoz igazodik s ép azért nem egy pontban eltér a szerzet magyarországi hagyományaitól.

2. A valószínűleg premontrei jellegű kódexek közé hármat sorolhatunk.

a) *Apor-k.* Egyik fejezete (147—156. l. Nytár VIII. 241—244. l.) a kétségtelenül premontrei jellegű Lányi-k.-szel (304—313. l. Nytár VII. 375—377. l.) érintkezik. A kódexnek ez a fejezete a Lá.-k.-szel egyező premontrei szertartás. A más kézírását föltüntető *Psalterium* szoros kapcsolatban van a Döbr.-k.-szel. Mind a kettő megfelel a premontrei breviáriumnak.

b) *Döbrentei-k.* Szintén liturgikus jellegű kézíratos könyv. A benne lévő zsoltaórosköny, breviáriumi olvasmányok fordítása s a perikópák gyűjteménye feltűnően egyezik a premontrei szertartásos könyvekkel.

A Döbr.-k. szoros tárgyi, nyelvi és liturgiai kapcsolatban van a Münch. és Ap.-k.-szel.

Vargha Damján a Döbr.-k.-t plébániai használatra szánt liturgikus könyvnek mondja; régebben valószínűnek tartotta azt is, hogy Halábori Bertalan Ferenc-rendiek, de nem apácák részére másolta a kódexet.² A kódex perikópái merőben eltérnek a ferences szokástól, ép azért aligha készülhetett ferencesek részére. Hogy ferencesek használatára készült a kódex, ezt a nézetét azóta már Vargha is elejtette. Van a kódexben olyan szöveg is, melyre plébániatemplomban nincs szükség — ilyen pl. a lábmosás kolostori szertartásának evangéliuma. Nagyobb annak a valószínűsége, hogy apácák részére dolgozott Halábori Dobos Bertalan. Ő egri egyházmegyei világi pap volt. Ha férfi szerzetesek részére készül a kódex, magának a kolostornak lakói össze tudták volna állítani a könyvet, illetőleg lemásolni s nem szorulnak idegen segítségre.

c) *Pozsonyi-k.* A kézíratos kis imádságos könyv egy 1514. évi kiadású premontrei breviáriumhoz van kötve. Ép azért tartják premontrei apácák használatára írt kódexnek. A kézirat Pozsony városában, a magyar premontrei apácák végső menedékhelyén került elő.

3. Vitatott premontrei eredetű kódexek: a *Bécsi* és *Müncheni-k.* Szóba került még a Jord.-k. s a Gyöngy.-k. premontrei eredete is.

a) Jómagam a Münch.-k. naptárát premontrei naptárnak tartom s ennek alapján vitatom a kódex-biblia premontrei

¹ T. 8. l.

² Sz. István Akadémia Értesítője. 1919. 24—25. l. — A ferences kódexekről írt tanulmányában már nem említi a Döbr. k.-t.

jellegét. A prémontrei biblia szövegét őrizték meg a Bé., Münch. és Ap.-k. Kutatásomat természetesen magam sem tartom még lezártnak.

b) Szily Kálmán a *Jordánszky-k.* bibliafordítását vélte prémontrei eredetűnek. Én a Jord.-bibliát domonkos eredetűnek tartom.¹

c) A meghatározatlan jellegű kódexek közé szokták sorolni a *Gyöngyösi-k.-t* s többnyire a világiak használatára írt imakönyvek közt említik. Am a kódex tartalma inkább arra vall, hogy apácák részére készült. Esetleg bencés vagy prémontrei apácákra gondolhatunk.

A kódex egyik imádsága, az őrangyalhoz intézett hitvallás, egyes bencés kongregációknál föl volt véve a betegek kenetésének szertartásába. Viszont Sz. Brigitta 15 imádságának szövege szoros nyelvi kapcsolatban van a prémontrei jellegűnek tartott Pozs.-k. szövegével; mindkét szöveg közös alapszöveg másolatának látszik.² Tüzetesebb kutatás még földerítheti a kódex jellegét.

Hat kódexet tudunk kapcsolatba hozni a prémontrei kanonokrenddel. Hetediknek esetleg hozzájárulhat még a Gyöngy.-k. Érdemes munkásságot fejtett ki a prémontrei szerzet is a magyar irodalom megalapozásában.

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ T. 32. l.

² T. 52. és 22. l.